

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն)

Մեծամասնութիւնը յաճախում է դասախօսութիւններին կամ այն պատճառով, որ ոչինչ չունի անելու և դեռ նոր է եկել, չէ ձանձրացել, կամ որ հաճոյք պատճառէ ուսուցչապետին կամ, որ շատ քիչ է պատահում, մողայի պատճառով, երբ հարիւր ուսուցչապետներից մէկը յանկարծ ժողովրդական է դառնում, և նորա դասախօսութիւններին յաճախելն ուսանողների համար մտաւոր փքումն (щегольство) է երևում: Ուսանողների տեսակէտից դասախօսութիւնները գրեթէ միշտ դատարկ ձեւականութիւն են, որ անհրաժեշտ է միայն քննութեան համար: Մեծամասնութիւնը կուրսի ընթացքում ոչ թէ իւր առարկաներով է զբաղում, այլ կողմնակի բաներով, որոնց ծրագիրը որոշում է այն փոքր շրջանը, որի մէջ ընկնում են ուսանողները: Սովորաբար դասախօսութիւններին նայում են ճիշտ այնպէս, ինչպէս զինուորներն իրենց վարժութեանը, քննութիւնը նոյնն է նոցա համար, ինչ որ զօրահանգէսը, որ իբրև մի ձանձրալի անհրաժեշտութիւն է նկատում: Վերջին ժամանակներս այնքան բազմակողմանի չէ այս շրջանի ծրագիրը, որ մեծ մասամբ հետևեալ բովանդակութիւնն է ունենում, ուսանողները պէտք է ընթերցանութիւն անեն, պէտք է կրկին անգամ կարդան Բելինսկու հին յօդուածները, Չեռնըչևի, Անտոնովիչի, Պրսարևի և ուրիշների նոր յօդուածները, բացի այս պէտք է կարդան այն նոր գրքերը, որոնք Եւրոպայում փայլուն յաջողութիւն են ունեցել, մի ընթերցա-

նութիւն, որ ոչ մի կապ ու յարաբերութիւն չունի այն առարկաների հետ, որոնցով զբաղում են Լիւիսը, Բոկլը և ուրիշները: Իսկ գլխաւոր պարագմունքն արգելուած գրքերի ընթերցանութիւնն ու նոցա արտագրութիւնն է, այս գրքերից են օրինակ Ֆէերբախ, Մոլեշոտ, Բիւխներ և մանաւանդ Օգարե ու Գերցեն: Այս բոլորն արտագրում են ոչ թէ արժէքին նայելով, այլ թէ որչափ խստիւ են արգելուած հեղինակութիւնները: Ուսանողների մօտ ընդօրինակած գրքերի փաթեթներ եմ տեսել, որ անհամեմատ աւելի շատ են, քան թէ չորսամեայ դասաւանդութեան ամբողջ դասընթացը, և այս տետրակների թւում տեսել եմ Պուշկինի ամենազգուշի և Ուրլէի անշնորհք և անգոյն ստանաւորների հաստատիւր տետրակները: Զբաղմունքի առարկայ է և այն, որ ժողովում ու զրուցում են զանազան և կարեւոր առարկաների մասին, ինչպէս են օրինակ Մալարոսեայի անկախութեան վերականգնումը, ժողովրդի մէջ գրագիտութիւն տարածելը, միասին ուսուցչապետի կամ ինսպեկտորի գլխին որեւէ խաղ խաղալը, որ բացատրութիւն պահանջել է համարում, արիստոկրատների ու պլեբէյնների միացման խնդիրը և այլն և այլն: Այս բոլորը երբեմն ծիծաղելի են լինում, բայց շատ անգամ էլ սիրալիր, սիրաշարժ ու բանաստեղծական, ինչպէս որ յաճախ լինում է անըմանդակ երիտասարդութիւնը: Սակայն խնդիրն այն է, որ այս բաներով խորասուզուած զբաղում է երիտասարդ մարդը, սակաւահոգ ազնուականի կամ երրորդ դասի վաճառականի տղան, որոնց այն յոյսով են ուսման տուել հայրերը, որ նոցանից իրենց համար օգնականներ պատրաստեն. առաջինն իւր հօրը պէտք է օգնէ, որ իրենց փոքրիկ կալուածն արգիւնաբեր դարձնեն. իսկ երկրորդը պէտք է օգնէ, որ աւելի կանոնաւոր ու շահաւետ առետուր առաջ բերեն: Այս շրջաններն ուսուցչապետների մասին հետեւեալ կարծիքն ունին. մէկը, խօսքն ուսուցչապետի մասին է, բոլորովին յիմար է, թէև գործասէր. մի ուրիշը յետ է մնացած գիտութիւնից՝ չնայելով, որ ընդունակ է, մի երրորդը

մաքուր մարդ չէ և միմիայն նոցա է փոխադրում, որոնք կատարում են նորա այս կամ այն պահանջը, մի շորտորդը մարդկային ցեղի ծաղրի ու ծանակի առարկայ է, որ երեսուն տարի շարունակ կարդում է իւր՝ խայտառակ լեզուով գրած տետրակները (Kollegienheft): Եւ բախտաւոր է այն համալսարանը, որի յիսուն ուսուցչապետներից գոնէ մէկը յարդուած ու սիրուած է ուսանողներից:

Առաջները, երբ փոխադրական քննութիւն կար, ամեն տարի ոչ թէ ուսումնասիրում էին առարկան, այլ քննութիւնից առաջ սերտում: Այժմ՝ երկու անգամ է տեղի ունենում այսպիսի սերտում. մէկ երկրորդից երրորդ կուրսը փոխադրուելիս, մէկ էլ աւարտելուց առաջ՝ նոյն այն վիճակը, որ առաջ չորս անգամ էր ձգւում ամբողջ կուրսի ընթացքում, այժմ՝ երկու անգամ է ձգւում:

Քանի քննութիւններն իրենց ներկայ կազմութեամբ գոյութիւն ունին, լինին սօքա փոխադրական թէ աւարտական, մի և նոյն է, — անպատճառ գոյութիւն կ'ունենան և՛ անխորհուրդ կրկնութիւնը, և՛ վիճակաձգութիւնը, և ուսուցչապետի կամայականութիւնը, և ուսանողների խաբեցութիւնը: Չգիտեմ, համալսարաններն ու նոցա քննութիւնները կաղմակերպող մարդիկ ինչպէս են փորձել այս, սակայն քննութիւնները գիտութեան չափ լինել չեն կարող, այլ միայն ասպարէզ են հանդիսանում ուսուցչապետների կողմից կամայականութեան և ուսանողների կողմից եղած կողմի խաբեցայութեան համար, ինչպէս որ այս ցոյց է տալիս ինձ առողջ դատողութիւնը, ինչպէս որ շատ անգամ փորձել եմ՝ այս, և ինչպէս որ շատ շատերը համաձայն են եղել ինձ: Կեանքի մէջ երեք անգամ՝ քննութիւն եմ տուել. առաջին տարին ուսուց պատմութեան ուսուցչապետը թոյլ շտուառ, առաջին կուրսից երկրորդն անցնեմ, որովհետեւ քննութիւնից առաջ վէճ էր ունեցել մերոնց հետ, չնայելով, որ ոչ մի դատախօսութիւն բաց չէի թողել և գիտէի ուսուց պատմութիւնը, մի պատճառն էլ գերմաներէն լեզուից ստացած մէկն էր, որ դրել էր նոյն ուսուցչապետը՝ չնա-

յերով, որ գերմաներէն լեզուն անհամեմատ աւելի լաւ գիտէի մեր կուրսի քոյր ուսանողներից: Հետեւեալ տարին ուսաց պատմութիւնից հինգ ստացայ, որովհետեւ վիճեցինք ընկեր ուսանողիս հետ, թէ ով լաւ յիշողութիւն ունի, և իւրաքանչիւրս մի մի հարց անգիր արինք, և ինձ քննութեան ընկաւ նոյն այն սովորած հարցը, որ, ինչպէս մինչև այժմ էլ յիշում եմ, Մաղեպայի կենսագրութիւնն էր: Այս բանը պատահել է 45 թուականին: 48 թ-ին քննութիւն տուի Պետերբուրգի համալսարանի կանգիտատութեան համար և բառիս բուն նշանակութեամբ ոչինչ չգիտէի և պատրաստուել սկսեցի քննութիւնից ուղիղ մի շարաթ առաջ: Դիշերները չէի քնում և իւրաքանչիւր առարկայից մի շարաթից աւելի չպարագելով՝ քաղաքացիական և քրէական իրաւունքից կանգիտատական թուանշաններ ստացայ: Ներկայ 62 թուականին ճանաչում էի այնպիսի ուսանողներ, որոնք աւարտել էին դասընթացը և առարկան սկսել էին պատրաստել քննութիւնից մի շարաթ առաջ: Դիտեմ, որ հենց այս տարին չորրորդ կուրսի ուսանողները կեղծել էին տոմսակները, գիտեմ, որ մի ուսուցչապետ մի ուսանողի 3 էր դրել և ոչ 5 այն պատճառով, որ ուսանողը համարձակել էր ժպտալու: Ուսուցչապետը նկատեց նորան. «Մենք կարող ենք ժպտալ, իսկ դուք ոչ» ու 3 դրեց:

Յսւում եմ, որ բերումս գէպերը ոչոք բացառութիւն չի ընդունիլ: Ով տեղեակ է համալսարաններին, գիտէ, որ բերումս գէպերը կանոն են և ոչ թէ բացառութիւն. մի բան, որ այլ կերպ լինել չէ կարող: Իսկ եթէ մէկը կասկածում է, միլիոնաւոր գէպեր կարող ենք բերել: Կը լինին լուսաւորութեան նախարարութիւնը մերկացնողներ և իրենց ստորագրութիւնն էլ տակը դնողներ, ինչպէս որ եղել ներքին գործերի և արդարադատութեան նախարարութիւնները մերկացնողներ: Ինչ որ պատահել է 48 թուականին, նոյնը պատահել է և 62 թուականին, նոյնը կը պատահէ և 72 թուականին, քանի կաղմակերպութիւնը մի և նոյնը կը մնայ: Համազգեստներն ու փոխադրա-

կան քննութիւնները վերացնելը մաղի չափ անգամ չի օգնիլ ազատութեան գործին. հին հանդերձներին նոր կարկա-
տան դնել կընշանակէ այս, որ միայն հինը փչացնել
գիտէ. նոր գինին հին տկի մէջ չեն լցնում, Յուսով եմ,
որ համալսարանների ջատագովներն անգամ կ'ասեն. «ար-
դարեւ ճշմարիտ է այդ կամ մասամբ ճշմարիտ. Բայց
մոռանում էք, որ կան այնպիսի ուսանողներ, որոնք սի-
րով հետեւում են դասախօսութիւններին, որոնց բնաւ
պէտք չեն քննութիւնները, և, որ գլխաւորն է, մոռա-
նում էք համալսարանների կրթիչ ազդեցութիւնը»։ Ո՛չ,
ես չեմ մոռանում ոչ այս և ոչ էլ այն. առաջինների,
անկախ աշխատող ուսանողների, համար կ'ասեմ, որ նոցա
պէտք չեն այնպիսի կազմակերպութիւն ունեցող համալսա-
րաններ, նոցա հարկաւոր են միայն աղբիւրներ, մա-
տենադարան, նոցա հարկաւոր են ոչ թէ դասախօսու-
թիւններ, որ կարողանան լսել, այլ զրոյցներ առաջնորդ-
ների հետ։ Սակայն հենց այս փոքրամասնութեանը հազիւ
թէ համալսարանները տալիս լինին այնպիսի գիտութիւն-
ներ, որոնք համապատասխանէին նոցա միջավայրին, եթէ
միայն նոքա գրականագէտ կամ ուսուցչապետ լինել չեն
կամենում։ Եւ, որ գլխաւորն է, այս փոքրամասնութիւնն
էլ ենթարկւում է այն ազդեցութեանը, որ կրթիչ է հա-
մարւում և որ ես համալսարանների փչացնող ազդեցու-
թիւն եմ անուանում։ Իսկ համալսարանների կրթիչ ազ-
դեցութեան մասին եղած երկրորդ առարկութիւնն այն
բաների թուին է պատկանում, որոնք հաւատի վրայ են
հիմնուած և ուրեմն ամենից առաջ պէտք է ապացուց-
ուին։ Ո՞վ և ինչով ցոյց տուաւ, որ համալսարաններն ու-
նին այս կրթիչ ազդեցութիւնը, որտեղից է առաջանում
այս խորհրդաւոր կրթիչ ազդեցութիւնը։ Չկայ յարաբե-
րութիւն ուսուցչապետների հետ, չկայ այս բանից բղխող
սէրն ու հաւատարմութիւնը, այլ շատ գէտքում երկիւղ
և անվստահութիւն կայ։ Սի այնպիսի բան, որ ուսանող-
ները գրքերից չեն կարող իմանալ, չեն իմանում և ու-
սուցչապետներից։ Ուրեմն կրթիչ ազդեցութիւնը մի և նոյն

բանով զբաղող երիտասարդ մարդկանց ընկերակցութիւնն է։ Անկասկած, սակայն նոքա մեծ մասամբ ոչ թէ գիտութեամբ են զբաղած, ինչպէս որ կարծում են, այլ քննութիւնների համար պատրաստուելով, ուսուցչապետներին խաբելով, ազատամտութիւն անելով և այն ամենով, որ բոյն է դնում սովորաբար այն մարդկանց մէջ, որոնք կտրուած են միջավայրերից, ընտանիքից և արհեստական կերպով միացած են սկզբունք դարձրած, ինքնագոհութեան և անձնագովութեան հասցրած ընկերական ոգու միջոցով։ Խօսքս բացառութիւնների, այնսինքն այն ուսանողների մասին չէ, որ ապրում են ընտանիքներում, նոքա աւելի քիչ են ենթարկւում կրթիչ, ուրիշ խօսքով ուսանողութեան փչացնող ազդեցութեանը, խօսքս և այն հազւագէտ բացառութիւնների մասին չէ, որոնք փոքր հասակից գիտութեան են նուիրուած և որոնք մշտական աշխատանքի պատճառով նմանապէս ամբողջովին չեն ենթարկւում այս ազդեցութեանը։ Եւ իրօք, մարդիկ պատրաստուում են կեանքի համար, աշխատանքի համար, իւրաքանչիւր գործ բացի նորան սովոր լինելուց պահանջում է կարգ ու կանոն և, որ գլխաւորն է, մարդկանց հետ ապրելու և վարուելու կարողութիւն։ Տեսէք, ինչպէս գիւղացու տղան վարժւում է տանտէր լինելու, տիրացուի որդին գասում կարգում տիրացու լինելու, կիրգիղ անասնապահի որդին անասնապահ լինելու, մանկութիւնից արդէն նա կեանքի, բնութեան և մարդկանց հետ ուղղակի յարաբերութիւն է սկսում, մանկութիւնից սովորում և աշխատում է բեղմնաւոր կերպով, սովորում է կեանքի նիւթական կողմից ապահովուած, այսինքն ապահովուած մի կտոր հացից, հանդերձից և բնակավայրից, իսկ այժմ նայէք ուսանողին՝ տանից, ընտանիքից կտրուած, ընկած մի օտար և իւր երիտասարդութեան համար պատրաստուած փորձանքներով լի քաղաք, կեանքի միջոցներից զուրկ (որովհետեւ ծնողները միայն անհրաժեշտ բանի համար են միջոցներ մտածում, իսկ ուսանողները հրապոյրի ետեւից են)։ Ընկած այնպիսի ընկերական շրջանի

մէջ, որ իւր հասարակութեամբ միայն նորա թերութիւններին է յոժ տալիս, առանց առաջնորդի, աննպատակ, հինը ձեռքից բաց թողած և նորին չկալած: Ահա այս է ուսանողների դրութիւնը սակաւ բացառութեամբ: Նոցանից դուրս է գալիս այն, ինչ որ պէտք է դուրս գայ, կամ չինովնիկ-ուսուցչապետներ կամ չինովնիկ-գրականագէտներ, որոնք յարմար են հասարակութեանը, կամ այնպիսի մարդիկ, որոնք առանց մի նպատակ ունենալու կտրուած են նախկին միջավայրից և փչացրած իրենց երկատարութիւնը, որոնք իրենց համար ոչ մի պաշտօն չեն կարողանում ճարել կեանքի մէջ. այսպէս կոչուած համալսարանական կրթութիւն ստացած ու զարգացած մարդիկ, այսինքն քայքայուած, հիւանդ ազատամիտներ: Համալսարանը մեր առաջին և գլխաւոր դաստիարակչական հաստատութիւնն է: Համալսարանն առաջինն է, որ սեպհականեցնում է դաստիարակելու իրաւունքը, և առաջինն է, որ իր ձեռք բերած եղրակացութիւններով ապացուցանում է դաստիարակութեան ապօրինութիւնը և անհարաւորութիւնը: Միայն հասարակական տեսակէտից կարելի է արդարացնել համալսարանի արդիւնները: Համալսարանը ոչ թէ այնպիսի մարդիկ է պատրաստում, որ պէտք են մարդկութեանը, այլ այնպիսի մարդիկ, որոնք փչացած հասարակութեանն են պէտք:

Լ. Ն. Տալսոյ,

Ժ. Ը

